

Renovatie van de Zuidpier van IJmuiden vanaf 2008

Effecten op het voorkomen van Paarse Strandloper, Steenloper en Oeverpieper

Hans Groot

Inleiding

De Zuidpier van IJmuiden biedt diverse vogelsoorten foerageer- en rustmogelijkheden. Met name steltlopers, meeuwen en zangvogels maken hier gebruik van. In het winterhalfjaar kan je zo vele Steenlopers, vaak met Paarse Strandlopers erbij, de blokken zien afschuimen. Groepen Zilvermeeuwen rusten op de blokken, of ruimen het afval van de vissers op. Regelmatig klinkt het fijne roepje van de Oeverpieper, vliegend van het ene blok naar het andere. Wat zou er met dit rijke vogelleven gebeuren als de Zuidpier een face-lift zou ondergaan, als de blokken verwijderd en vervangen worden? Om daar antwoord op te krijgen heeft Rijkswaterstaat Noord-Holland onze VWG verzocht om gegevens te leveren over het voorkomen van vogels op de Zuidpier. Het bestuur van de VWG heeft besloten op dit verzoek in te gaan, met inachtneming van het concept-protocol *Levering van vogelgegevens door de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland*¹. Dit artikel is een bewerking van het rapportje dat ondergetekende heeft opgesteld.

Vragen Rijkswaterstaat Noord-Holland

Rijkswaterstaat Noord-Holland zal in het kader van het project "Renovatie havenhoofden IJmuiden" de Zuid- en Noordpier met nieuwe stenen overdekken (overlaging). De werkzaamheden staan gepland in 2008-2010 in de periode 1 april t/m 1 oktober. Er liggen momenteel een paar proefblokken van drie soorten materiaal bij de Zuidpier. Mogelijk kan op deze blokken de snelheid van vestiging van aangroei worden vastgesteld.

De vraagstelling van Rijkswaterstaat is tweeledig:

- het verkrijgen van een actueel beeld van het gebruik van de pieren door vogels, in het bijzonder Paarse Strandloper, Steenloper en Oeverpieper. De vernieuwing van de pieren zal voor enige tijd voedsel ontnemen aan deze vogels.

- het aangeven van overige wetenswaardigheden over de te verwachten ecologische effecten, de importantie van de pieren voor vogels en mogelijke uitwijkplaatsen voor vogels.

Materiaal en werkwijze

Leden van de VWG hebben in de jaren 1996-2001 gestandaardiseerde vogeltellingen van de Zuidpier, het strand en het Kennemermeer uitgevoerd. In totaal zijn er van het telgebied Zuidpier (de gehele pier, inclusief het water aan binnen- en buitenzijde, voorzover zichtbaar met het blote oog) 154 tellingen beschikbaar. De tellingen zijn niet gelijk verdeeld over de jaren en binnen de jaren zijn er ook duidelijke verschillen. De meeste tellingen vonden plaats in de jaren 1996-1999 en in het winterhalfjaar (tabel 1).

Tabel 1. Verdeling van de tellingen van het telgebied Zuidpier (n=154).

Maand	Aantal	Maand	Aantal
Januari	17	Juli	3
Februari	15	Augustus	5
Maart	19	September	16
April	14	Oktober	20
Mei	8	November	14
Juni	6	December	17

Van de maanden mei-augustus, vallend in de periode waarin Rijkswaterstaat de werkzaamheden wil uitvoeren, zijn dus duidelijk minder tellingen voorhanden. Daarom zijn hiervoor ook andere bronnen gebruikt, met name het rapport *Vogels van de strandvlakte en de Zuidpier van IJmuiden* (Geelhoed et al, 1989), het boek *Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer* (Geelhoed et al, 1998) en het waarnemingenarchief van de VWG.

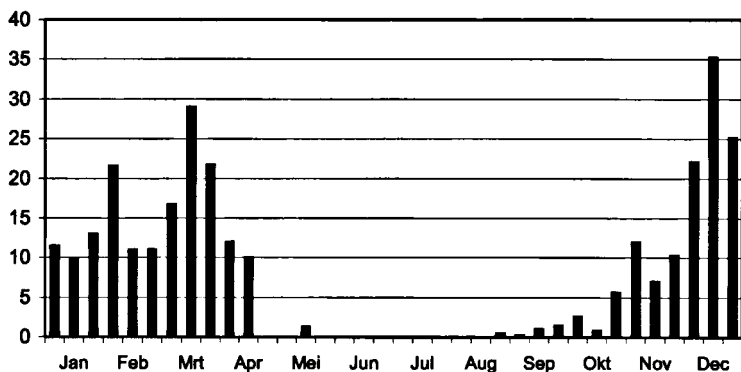
Tijdens de tellingen is alleen gekeken naar het voorkomen van de vogels in getalsmatige zin. De VWG heeft geen onderzoek gedaan naar bijvoorbeeld het voedsel van de vogels.

Gegevens na 2001 zijn niet gestandaardiseerd verkregen. De beschikbare gegevens voldoen echter goed om een actueel beeld te geven. Uit steekproeftellingen en losse waarnemingen na 2001 zijn geen aanwijzingen verkregen dat de vogelstand op de Zuidpier significant gewijzigd is.

Van de drie hoofdsorten (Paarse Strandloper, Steenloper en Oeverpieper) is het voorkomen door het jaar heen bepaald. Per decade (tiendaagse periode) is het gemiddelde aantal exemplaren tijdens de tellingen

uitgerekend. Januari is dan decade 1-3, februari 4-6, etc.. Daarnaast is van deze soorten het absolute maandmaximum per maand bepaald.

Om het belang van de Zuidpier voor andere vogelsoorten in de periode april t/m september vast te stellen zijn ten slotte de maandmaxima van de overige soorten uitgerekend. Criteria hiervoor zijn: waargenomen in minstens drie maanden met minimaal één maandmaximum van meer dan 5 exemplaren. Alleen waarnemingen waarvan (redelijk) zeker was dat ze ook de Zuidpier zelf betroffen en niet het water eromheen, zijn meegenomen. Alleen bij meeuwen is dat lastig, omdat die vaak zowel op de pier zitten als op het nabije water. Vanwege deze interactie zijn alle meeuwenwaarnemingen betrokken.



Figuur 1. Het voorkomen van de Paarse Strandloper op de Zuidpier van IJmuiden. Per decade is het gemiddelde aantal per telling voor de periode 1996-2001 weergegeven.

Paarse Strandloper

Volgens Bijlsma et al (2001) is de Paarse Strandloper in ons land een doortrekker en wintergast in (zeer) klein aantal. De broedgebieden van deze soort liggen in de poolstreek (Canada, Scandinavië, Rusland). Het is in Nederland een uitgesproken kustvogel, die een duidelijke voorkeur voor stenige habitats heeft, met name strekdammen. Paarse Strandlopers komen dan ook vrijwel uitsluitend voor op Vlieland, bij Den Helder, op de Hondsbossche Zeewering, de pieren van IJmuiden, Scheveningen en Hoek van Holland en de dijklichamen in Zeeland. Midden in de winter zijn hooguit 500 Paarse Strandlopers in Nederland aanwezig.

Op de Zuidpier van IJmuiden is de Paarse Strandloper aanwezig tussen eind augustus en half april, op een waarneming begin mei na (figuur 1). De eerste najaarswaarneming in de onderzoeksperiode is 28 augustus 1998 (1 exemplaar); de laatste voorjaarswaarneming, op de mei-waarneming na, 14 april 1996 (30 exemplaren). De grootste aantallen verblijven in de periode december-eind maart. Met name in maart en december worden hoge aantallen geteld (tabel 2). Dit beeld komt goed overeen met het rapport *Vogels van de strandvlakte en de Zuidpier van IJmuiden* (Geelhoed et al, 1989). Daarin staat eind juli als eerste waarnemingsdatum, 10–20 exemplaren in de periode augustus – oktober en grotere groepen in de periode november–april. Ook volgens de regionale avifauna van Zuid-Kennemerland (Geelhoed et al, 1998) zijn er maar enkele waarnemingen in de periode mei–augustus.

Tabel 2. Maandmaxima van de Paarse Strandloper op de Zuidpier in de periode 1996-2001.

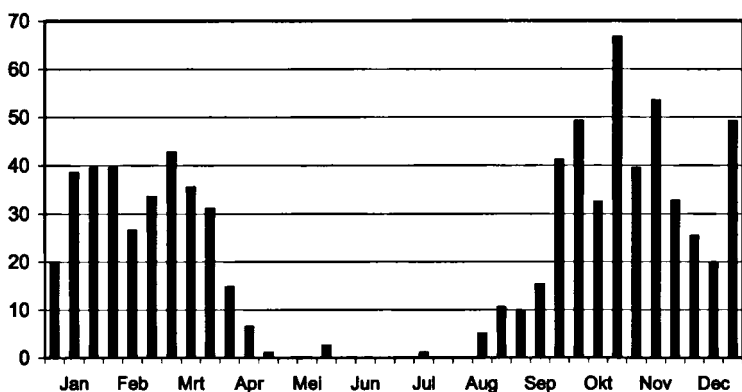
Maand	Maximum	Maand	Maximum
Januari	29	Juli	0
Februari	35	Augustus	1
Maart	53	September	7
April	45	Oktober	21
Mei	5	November	26
Juni	0	December	58

Tijdens de topmaanden maart en december kan dus ongeveer 10% van de Nederlandse winterpopulatie op de Zuidpier vertoeven.

Het voorkomen op de Zuidpier is niet constant. De gegevens van de afzonderlijke tellingen laten aanzienlijke schommelingen zien, waarbij ook in de hoofdperiode november - maart regelmatig tellingen met slechts enkele of zelfs geen exemplaren zijn. Zeer waarschijnlijk foerageren de vogels dan op de Noordpier. In ieder geval is diverse malen gezien dat groepjes, samen met Steenlopers, heen en weer vlogen tussen de pieren. Dit is mogelijk afhankelijk van voedselaanbod, het weer en verstoring (bijv. wandelaars). Tijdens de onderzoeksperiode zijn slechts bij hoge uitzondering Paarse Strandlopers op het strand bij de Zuidpier gezien. Mogelijk dat Paarse Strandloper foerageert op organismen die vrijwel uitsluitend op het aangroei van de blokken van de pieren voorkomen. Op de Zuidpier trekt de Paarse Strandloper veel op met de Steenloper. Beide soorten kunnen over de gehele Zuidpier, zowel aan de binnenzijde als aan de buitenzijde worden aangetroffen. De vogels foerageren niet alleen op de begroeide blokken, maar ook op de geasfalteerde laag van het eerste gedeelte van de buitenzijde.

Steenloper

Deze steltlopersoort is in Nederland een jaargast, doortrekker en wintergast in vrij klein aantal en zomergast in klein aantal. Steenlopers die in Nederland worden gezien, broeden in Groenland, NO Canada, Fenno-Scandinavië en NW Rusland. Ook deze soort wordt voornamelijk langs de kust aangetroffen, waarbij de Steenloper meer gebieden bezoekt dan de Paarse Strandloper (Bijlsma et al, 2001). De hoogste aantallen in Nederland zijn aanwezig in de nazomer (augustus), wanneer er meer dan 6000 exemplaren zijn geteld. In de wintermaanden schommelen de aantallen tussen de 2000 en 6000 exemplaren.



Figuur 2. Het voorkomen van de Steenloper op de Zuidpier van IJmuiden. Per decade is het gemiddelde aantal per telling voor de periode 1996-2001 weergegeven.

Op de Zuidpier van IJmuiden worden Steenlopers voornamelijk in de periode half augustus-half april gezien. De hoogste aantallen worden waargenomen in het najaar, met een nadruk op de periode eind september-half november (figuur 2). Uit tabel 3 blijkt dat ook in januari-maart hoge aantallen geteld kunnen worden. De gemiddelde aantallen liggen wat lager dan in het najaar, omdat er 's winters ook regelmatig tellingen zijn met duidelijk minder vogels.

Het geschetste patroon kent grote gelijkenis met dat uit eerdere jaren (Geelhoed et al, 1989). In het 'Zuidpierrapport' wordt vastgesteld dat Steenlopers vrijwel het gehele jaar op de Zuidpier te zien zijn, maar dat de aantallen in de maanden mei-augustus laag zijn en in de loop van september toenemen en in april sterk afnemen. Overzomeren is in de

onderzoekperiode niet op de Zuidpier vastgesteld, maar in andere jaren wel (Geelhoed et al, 1998).

Tabel 3. Maandmaxima van de Steenloper op de Zuidpier in de periode 1996-2001.

Maand	Maximum	Maand	Maximum
Januari	114	Juli	2
Februari	98	Augustus	19
Maart	102	September	82
April	26	Oktober	156
Mei	5	November	83
Juni	0	December	189

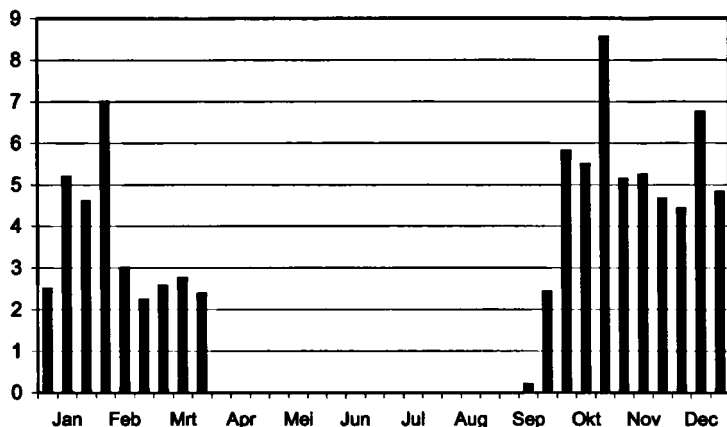
De aantalsfluctuaties tussen de tellingen, zoals hierboven werd aangeduid en zoals zichtbaar is in de verschillen tussen figuur 2 en tabel 3, worden veroorzaakt doordat Steenlopers (makkelijker dan Paarse Strandlopers) kunnen uitwijken naar andere plaatsen om te foerageren of te rusten. Zo blijkt uit de tellingen dat bijv. tijdens harde wind of bij gunstige voedselomstandigheden grote aantallen Steenlopers te vinden zijn op het strand bij de Zuidpier. Ter illustratie enkele tellingen:

- 13 december 1997: geen Steenlopers op de Zuidpier; 152 exemplaren op het strand
- 16 januari 1999: 16 op de Zuidpier, 116 op het strand
- 4 november 2000: 20 op de Zuidpier en 173 op het strand

Ook wisselen Steenlopers (samen met Paarse Strandlopers) veelvuldig tussen Zuid- en Noordpier. Tenslotte zijn Steenlopers opportunisten die ook vaak de haven van IJmuiden opzoeken en daar tussen het visafval hun kostje bij elkaar scharrelen.

Oeverpieper

Deze zangvogel is in Nederland een doortrekker en wintergast in vrij klein aantal. Oeverpiepers broeden in Fenno-Scandinavië en hebben in Nederland een sterke voorkeur voor kustgebieden. De bulk van de in totaal 7000-10000 exemplaren overwintert in het Waddengebied en de Delta (Bijlsma et al, 2001).



Figuur 3. Het voorkomen van de Oeverpieper op de Zuidpier van IJmuiden. Per decade is het gemiddelde aantal per telling voor de periode 1996-2001 weergegeven.

Op de Zuidpier worden Oeverpiepers in de periode half september-eind maart gezien. De eerste najaarswaarneming in de onderzoeksperiode is 12 september 1996 (1 exemplaar); de laatste voorjaarswaarneming 29 maart 1996 (3 exemplaren) en 29 maart 1998 (5 exemplaren). Volgens Geelhoed et al (1989) zijn er drie augustuswaarnemingen en enkele waarnemingen uit april en mei. De piek in oktober hangt samen met de najaarstrek, wanneer grotere aantallen Oeverpiepers tijdelijk de Zuidpier aandoen, zoals bijv. 22 vogels op 27 oktober 1997. Uit het waarnemingenarchief van de VWG blijkt dat in deze periode nog hogere aantallen kunnen voorkomen, tot een maximum van 60 exemplaren op 27 september 1991.

Tabel 4. Maandmaxima van de Oeverpieper op de Zuidpier in de periode 1996-2001.

Maand	Maximum	Maand	Maximum
Januari	12	Juli	0
Februari	14	Augustus	0
Maart	5	September	5
April	0	Oktober	22
Mei	0	November	11
Juni	0	December	12

Getuige de maandmaxima (tabel 4) is de winterpopulatie in de maanden november- februari vrij stabiel.

Oeverpiepers worden vooral op de blokken van de Zuidpier gezien en slechts zelden op aanspoelsel op het strand. Het is bekend dat Oeverpiepers ook op de Noordpier voorkomen.

Overige soorten

In de maanden april t/m september, wanneer Rijkswaterstaat de werkzaamheden wil uitvoeren, zijn er 52 tellingen gehouden. Hieruit blijkt dat er vrij weinig vogelsoorten op de Zuidpier zelf verblijven. Er worden in deze periode wel watervogels gezien zoals Eider, Middelste Zaagbek, Smient, Wintertaling, Fuut en Aalscholver, maar deze maken slechts bij hoge uitzondering gebruik van de blokken van de pier zelf. Alleen de zeldzame Kuifaalscholver wordt regelmatig rustend op de blokken gezien. Het is niet te verwachten dat deze soortgroepen veel hinder zullen ondervinden van de werkzaamheden aan de Zuidpier.

Zoals in de inleiding staat, worden verder vooral steltlopers, meeuwen en zangvogels op de Zuidpier zelf aangetroffen (tabel 5). De meeuwen zitten vaak op de pier te rusten en gebruiken het als uitvalsbasis om de zee op te gaan. In augustus zitten veel juveniele Zilvermeeuwen aan de buitenzijde van de Zuidpier. Buiten de in tabel 5 genoemde steltlopersoorten worden ook Zilverplevier, Bontbekplevier, Kleine Strandloper, Rosse Grutto, Tureluur, Regenwulp en Rosse Franjepoot af en toe op de Zuidpier gezien, vooral in september en oktober.

De zangvogels strijken in de trektijd (april-mei en september-oktober) op de pier neer, omdat dit vaak het eerste stukje land is dat ze tijdens hun tocht tegenkomen. Tussen de blokken kunnen ze bijkomen en hun kostje bijeen te scharrelen. Hoewel de aantallen nooit groot zijn (het hoogst in september- oktober) kunnen vele soorten worden aangetroffen. Meest regelmatig waargenomen zijn Winterkoning, Roodborst, Zwarte en Gekraagde Roodstaart, Merel, Grasmus, Zwartkop, Tjiftjaf, Fitis, Goudhaan en Grauwe en Bonte Vliegenvanger. Wat opvalt is dat deze vogels vaak uitgeput zijn en de pier echt nodig hebben om bij te komen. Met name in september-oktober kunnen ook andere, onverwachte soorten neerstrijken, zoals in de onderzoeksperiode bijv. Waterral, Houtsnip en Velduil. Buiten de maanden april, mei, september en oktober worden veel minder zangvogels of andere niet-watervogels op de pier waargenomen.

Tabel 5. Maandmaxima van de meest voorkomende soorten op de Zuidpier in de maanden april–september in 1996–2001.

Soort	Apr	Mei	Jun	Jul	Aug	Sep
Scholekster	3	12	8	16	2	1
Kanoet	0	0	0	0	1	8
Drieteenstrandloper	0	2	0	0	0	2
Bonte Strandloper	10	0	0	0	0	24
Oeverloper	2	14	0	0	3	4
Kokmeeuw	4	10	31	6	25	20
Stormmeeuw	55	10	5	2	15	6
Zilvermeeuw	83	135	200	285	830	305
Kleine Mantelmeeuw	7	20	75	11	53	55
Grote Mantelmeeuw	0	2	10	3	15	16
Drieteenmeeuw	1	0	0	0	3	1
Graspieper	10	0	0	0	0	7
Witte Kwikstaart	4	5	4	1	5	5
Tapuit	10	1	0	0	0	5
Zanglijster	1	0	0	0	0	1
Spreeuw	0	0	0	22	62	21

Conclusies en aanbevelingen in relatie tot de renovatie

Uit de analyse kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

Paarse Strandloper

De Zuidpier van IJmuiden heeft voor deze soort een belangrijke functie als foerageer- en rustgebied op nationaal niveau. Tot ruim 10% van de Nederlandse Paarse Strandlopers verblijft (soms) 's winters op de Zuidpier. Het voorkomen in de periode april–september is echter beperkt. De Paarse Strandloper wijkt regelmatig uit naar de Noordpier, maar niet naar het strand of de haven van IJmuiden.

Steenloper

De Zuidpier van IJmuiden heeft voor de Steenloper, in vergelijking met de vorige soort, een wat minder belangrijke functie als foerageer- en rustgebied op nationaal niveau. Maximaal 3% van de Nederlandse Steenlopers verblijft (soms) 's winters op de Zuidpier. Het voorkomen in de periode april–september is echter beperkt. De Steenloper wijkt regelmatig uit naar andere rust- en foerageergebieden, zoals de Noordpier, het strand en de haven van IJmuiden. De aantallen op de Zuidpier zijn meestal hoger dan op de Noordpier.

Oeverpieper

Voor deze soort is de Zuidpier van marginaal belang als foerageer- en rustgebied; slechts maximaal 0,2 % van de Nederlandse Oeverpiepers verblijft (soms) op de Zuidpier. Het voorkomen in de periode april-september is bovendien beperkt. De Oeverpieper wijkt regelmatig uit naar de Noordpier, maar niet naar het strand of de haven van IJmuiden.

Overige soorten

In de periode april t/m september worden verder andere soorten steltlopers (in lage aantallen), meeuwen (vooral Zilvermeeuwen) en zangvogels op de Zuidpier gezien. Voor deze steltlopers vormt de Zuidpier in deze periode geen belangrijke stop-over. De meeuwen zijn opportunistisch en maken ook veel gebruik van het strand, de zee, het Kennemermeer en de haven van IJmuiden om te foerageren en te rusten. Voor veel zangvogels die uit zee komen, is de Zuidpier het eerste vasteland tijdens hun trek en heeft de pier vooral in september en oktober een functie als veilige haven. Buiten deze maanden worden zangvogels alleen nog in kleine aantallen in april en mei aangetroffen. Gelet op de waargenomen aantallen moet deze functie niet overschat worden.

De algemene conclusie luidt dat de voorgenomen renovatiewerkzaamheden voor de vogels naar verwachting niet al te grote nadelige gevolgen hebben.

Wel is het aan te bevelen om:

- De werkzaamheden gefaseerd uit te voeren: niet Zuid- en Noordpier tegelijk of niet de Zuidpier over de volle lengte in één keer. Voor de Paarse Strandloper is dit noodzakelijk om voldoende uitwijkmogelijkheden te hebben (de soort is afhankelijk van Zuid- en Noordpier). Daarnaast kunnen de blokken die het eerst worden aangebracht, voldoende foerageermogelijkheden bieden als het laatste traject blokken wordt gedaan.
- De werkzaamheden te concentreren in de maanden april-augustus. Vooral in september-oktober komen grote aantallen Steenlopers en Oeverlopers op de Zuidpier voor. Bovendien wemelt het op sommige dagen (meestal na een goede treknacht) van de zangvogels tussen de blokken voor wie het kunnen aandoen van de Zuidpier op dat moment een kwestie van leven of dood is.
- Voor de werkzaamheden in het voorjaar worden gestart, is het raadzaam om vast te (laten) stellen of er ook vogels broeden op of nabij de pieren. Deze verplichting is opgenomen in de Flora- en faunawet. Broeden op de Zuidpier zelf door enige soort is nooit geconstateerd, maar de zeldzame Bontbekplevier bijvoorbeeld broedt regelmatig in de jonge duintjes aan de voet van de Zuidpier.

Dankwoord

Veel tellers hebben bijgedragen aan het verzamelen van de gegevens. Zonder mensen tekort te willen doen wil ik in ieder geval de *die-hard* tellers Niko Buiten, Anton Kerst, Paul Tak en Wim Vosse noemen die samen met ondergetekende het leeuwendeel van de Zuidpier-tellingen voor hun rekening namen. Daarnaast wil ik Marco van Wieringen van Rijkswaterstaat Noord-Holland bedanken voor de opdracht die hij de VWG heeft gegeven en voor zijn toestemming om het rapport in bewerkte vorm in deze Fitis te publiceren.

Geraadpleegde literatuur

- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuijsen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Geelhoed, S., Hieselaar, F., Huijssteeden E. van & Stuart, J. 1989. Vogels van de strandvlakte en de Zuidpier van IJmuiden.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E., Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Groot, H., 2005. Ecologisch advies renovatie havendammen IJmuiden: m.b.t. effecten op Paarse Strandloper, Steenloper en Oeverpieper. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland.

Hans Groot, Jan Luijkenstraat 35, 2026 AC Haarlem
beeksmagroot@hetnet.nl

¹ Tijdens de Algemene Ledenvergadering van 3 november 2005 wordt dit protocol besproken en daarna in verkorte vorm in Fitis gepubliceerd.